

NITOs politikk 2024-2027

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	2
2. Arbeidsliv og lønnspolitikk.....	5
3. Utdanning og kompetanse	10
4. Næringspolitikk og grønn omstilling	14
5. Infrastruktur og digitalisering	21
6. Sikkerhet og beredskap.....	23
7. Offentlig tjenesteproduksjon og helsetjenester	26

1. Innledning

1.1. NITOs grunnlag

NITOs viktigste oppgave er å ta vare på medlemmenes interesser i deres arbeidshverdag, ikke minst gjennom kontinuerlig arbeid med lønn og tariff. Kapitlene om arbeidsliv og lønnspolitikk samt utdanning og kompetanse utgjør kjerneområdene i NITOs politikk. Å være medlem i en fagorganisasjon gir styrke gjennom fellesskap og sikkerhet for den enkelte arbeidstaker, og man bidrar til et tryggere og bedre arbeidsliv for alle. Gjennom organisering har arbeidstakere i Norge oppnådd gode arbeidsforhold, bedre lønninger og et trygt og godt arbeidsmiljø.

Helt siden NITO ble dannet i 1936, har solidaritet vært vår grunnleggende verdi. Solidaritet innebærer å foreta valg og handle ut fra mer enn kortsiktig egeninteresse, og gjennom sine valg og handlinger søke å skape kollektive verdier for flere.

NITOs arbeid bygger på fellesskap blant medlemmer. Fellesskap og solidaritet gjenspeiles også i organisasjonens internasjonale engasjement. Med dagens geopolitiske utfordringer og nye tilløp til proteksjonisme kombinert med grenseoverskridende arbeidsliv og globale markeder, er internasjonal solidaritet viktigere enn noensinne.

Grunnlaget for et globalt arbeidsliv må både forankres i solidaritet mellom arbeidstakere på tvers av landegrenser og verdensdelar, og i hensynet til mennesker, miljø og klima. NITO aksepterer ikke stilltiende at det er forbudt å organisere seg i mer enn halvparten av verdens land, eller at arbeidsgivere og myndigheter i mange land spiller hasard med både arbeidstakeres helse, sikkerhet og arbeidsmiljø. Internasjonale forhold er også av stor betydning for norske ingeniørarbeidsplasser. Gjennom erfaringsutveksling, kunnskapsoverføring, og kunnskaps- og nettverksbygging gir NITOs internasjonale engasjement mulighet til økt innflytelse både nasjonalt og internasjonalt.

Som en av Norges største arbeidstakerorganisasjoner skal NITO ta en posisjon og være en viktig stemme og meningsbærer i samfunnet. Gjennom vår politikk skal vi ta et helhetlig ansvar og bidra til å utvikle velferdssamfunnet videre. NITO skal jobbe for å få gjennomslag for sine saker og standpunkter på relevante arenaer gjennom godt politisk arbeid.

1.2. Global utvikling og EU/EØS

Vi har de siste årene vært vitne til en verdensomspennende pandemi, Russlands invasjon av Ukraina, forsterket rivalisering mellom USA og Kina, og voldelig konflikt i Midtøsten. Innen handelspolitikken går utviklingen mot økende grad av proteksjonisme. Samtidig skal vi gjennom en grønn omstilling og bli et lavutslippssamfunn innen 2050.

Framveksten av ekstremistpartier er en trussel mot organisert arbeidsliv. Ytre høyre og populistpartier er på offensiven i Europa. Studier peker på at usikre ansettelse og levekostnadskrise bidrar til å drive mennesker mot høyrepopulisme og -ekstremisme. Autoritære strømninger og stadig flere og mer autoritære stater utgjør en økende trussel mot demokratiet og det organiserte arbeidslivet. En sterk fagbevegelse er et viktig forsvar mot disse kreftene.

Begrepet «strategisk autonomi» kan defineres som en stats evne til å ivareta sine nasjonale interesser og føre sin egen utenrikspolitikk uten å være avhengig av eller manipulert av andre stater. Fokus var opprinnelig på behovet for å styrke Europas egen forsvarsevne, og krigen i Ukraina har bidratt til at europeiske ledere står mer samlet enn noen gang om å bygge et sterkere og mer robust Europa i møte med en stadig mer urolig og usikker framtid.

I en mer usikker verden styrker EU sin strategiske autonomi ikke bare innen forsvar og sikkerhet, men også på områder som helse, teknologi, energi og matvareproduksjon. Målet er sammen å være sterke nok til å kunne klare seg selv i møte med nye utfordringer og kriser. Norges europapolitikk vil i stadig større grad måtte forholde seg til denne utviklingen.

De mange krisene vi har stått overfor de senere årene har tydeliggjort vår sårbarhet i en sammenkoblet, men stadig mer usikker verden. Norge er tett koblet til EUs mål og satsinger, og har flere strategiske samarbeid, partnerskap og allianser som er viktige for å nå våre ambisjoner og mål framover.

USA, EU og andre land har innført støtteordninger og subsidier for å øke investeringer innen fornybar energi og nullutslippsteknologi. Dette åpner opp betydelige muligheter for utenlandske bedrifter, men byr også på utfordringer for konkurransekraft og verdikjeder.

EØS-avtalen sikrer felles regler for handel og gir norske bedrifter tilgang til et marked som er nesten 100 ganger så stort i potensielle kunder. EU er Norges viktigste eksportmarked. EØS-avtalen dreier seg dessuten om mer enn handel med varer og tjenester: I tillegg til å gi oss tilgang på viktig arbeidskraft fra hele EØS-området, gir den nordmenn mulighet til å bo, arbeide og studere med rett til trygde- og helseytelser i 30 land. Samtidig byr EØS-avtalen på utfordringer, ikke minst knyttet til det organiserte arbeidslivet. Erfaringene med EØS-avtalen ble lagt fram i en omfattende EØS-utredning i april 2024. Hovedkonklusjonen er at avtalen har tjent oss godt.

Hvordan EU de nærmeste årene vil bygge sin industri og sikre sin infrastruktur og investeringer, er avgjørende for norsk eksport. Nye regler berører både handels-, sikkerhets- og næringspolitikken, og kan påvirke markedsadgangen for norske bedrifter. Sikkerhet er blitt et tverrgående hensyn som berører alle sektorer i økonomien. Europa er utfordret på ulikt vis av Kina, Russland og USA. Målet må være at rettferdig handel og samarbeid med partnere som er til å stole på, vil styrke sikkerheten for europeiske investeringer, oppkjøp og innkjøp.

Grunnmuren i vårt samarbeide med EU, EØS, må aktivt følges opp og ikke svekkes.

1.3. FNs bærekraftsmål

FNs 17 bærekraftsmål er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. Et anstendig arbeidsliv og å ta vare på naturmangfoldet er også sentrale mål. Målene påvirker norsk politikk, både nasjonalt, i kommuner og i lokalsamfunn.

NITO vil bidra aktivt til oppfyllelsen av bærekraftsmålene, gjennom sentralt og lokalt samarbeid i offentlige og private virksomheter, og ikke minst gjennom våre medlemmers daglige virke.

NITO organiserer ingeniører og teknologer i alle næringer og sektorer over hele landet. Deres kompetanse er helt sentral for å løse de konkrete oppgavene knyttet til bærekraftsmålene. NITO kan derfor bidra til norske myndigheters oppfyllelse av FNs bærekraftsmål, og i arbeidet med å følge opp den nasjonale handlingsplanen for bærekraft. NITO vil arbeide for at målet om “et anstendig arbeidsliv” tas med og vektlegges tyngre i vurderingen av hvor bærekraftig en virksomhet er. Vi kan også bruke vår erfaring og påvirkningskraft til å bidra til at virksomheter setter bærekraftig drift og forretningsmodeller høyere på agendaen.

1.4. Etikk og samfunnsansvar

NITO har etiske retningslinjer som blant annet vektlegger ingeniørenes samfunnsansvar. I henhold til disse skal medlemmene vise respekt for samspillet mellom teknologi og menneskelige verdier. Retningslinjene oppfordrer også medlemmene til å bidra til åpenhet om konsekvenser av teknologiske løsninger for miljø og enkeltindivid.

Dette innebærer å bidra til teknologiske løsninger som styrker utviklingen og sikrer våre felles ressurser. Ingeniører og teknologer har en viktig rolle i samfunnsutviklingen, og har som eksperter et etisk ansvar for å belyse alle sider av en sak, ikke bare de som på kort sikt gir den største gevinsten.

Ved å arbeide for bærekraftige løsninger og å tenke helhetlig rundt ressursbruk, livssyklus, sirkulær økonomi og miljø samt anstendig arbeidsliv, styrkes samfunnsøkonomien på lang sikt. Det er en del av ingeniørenes samfunnsansvar å tenke over konsekvenser av ulike valg og prioriteringer, og arbeide for at løsningene bidrar til fornuftig ressursbruk.

1.5. Den norske modellen: To- og trepartssamarbeidet

Gjennom bruk av «den norske modellen», med et velorganisert arbeidsliv og godt to- og trepartssamarbeid, kan vi sikre sysselsettingen og velferden også i perioder som krever omstilling. På sentralt nivå vil trepartssamarbeidet mellom myndigheter, arbeidsgiversiden og arbeidstakerorganisasjonene gi grunnlag for å stake ut gode rammevilkår for både virksomhetene og ansatte. Topartssamarbeidet mellom arbeidstakere og arbeidsgivere i den enkelte virksomhet gir et fundament for å finne de gode løsningene lokalt. Den tillitsbaserte norske modellen er en grunnleggende forutsetning for vårt høye velferdsnivå. Det er derfor viktig at vi også framover bygger på og utvikler samarbeidet mellom partene. NITO er en naturlig del av partssamarbeidet.

Den norske modellen er ofte definert som samspillet mellom det organiserte arbeidslivet, brede offentlige velferdsordninger og den økonomiske politikken. Den norske modellen bygger på et samarbeid mellom partene i arbeidslivet. På bedriftsnivå kommer den til uttrykk gjennom medbestemmelse, styrerepresentasjon, tarifforhandlinger og samarbeidsutvalg. På sentralt nivå møter vi den når reformer skal gjennomføres og endringer skal vedtas.

Modellen bidrar til høy sysselsetting, produktivitet, god omstillingsevne, jevn inntektsfordeling, lavt konfliktnivå, et godt utbygd sosialt sikkerhetsnett, offentlige trygdeordninger, en bærekraftig offentlig alderspensjonsordning, og en felles forståelse av behovet for et konkurransedyktig næringsliv.

For at den norske modellen skal fungere og ha legitimitet i samfunnet, er den avhengig av høy organisasjonsgrad blant både arbeidsgivere og arbeidstakere. Høy organisasjonsgrad reduserer risikoen for et uryddig arbeidsliv hvor arbeidslivets spilleregler og arbeidsmiljølovens vernebestemmelser undergraves.

NITO ser med bekymring på at oppslutningen om fagorganisasjonene har falt over tid blant arbeidstakere. Dette kan svekke ansattes innflytelse både lokalt og sentralt. Det må derfor tas tak i årsakene til fallet og legges bedre til rette for fagorganisering, tillitsvalgtarbeid og partssamarbeid på den enkelte bedrift.

På arbeidsgiversiden er det god oppslutning rundt organisasjonene, men mange eiere og bedriftsledere tar likevel ikke den norske modellens virkemidler i bruk. Utenlandsk eierskap, og fraværet av undervisning og pensum om modellen i skolen og på lederutdanninger har betydning.

NITO ser og med bekymring på at en del større arbeidsgivere i privat sektor melder seg ut av NHO for å bli kvitt både tariffavtale og AFP-forpliktelser. Hvis dette er starten på flere utmeldinger og et fenomen som sprer seg videre, vil det svekke tariffdekningen i de berørte bransjene og organisasjonsgraden vil synke. Dette vil igjen bidra til å svekke den norske modellen. NITO vil arbeide for at organisasjonsgraden blir høyere, og påvirke arbeidsgivere til å ta modellens virkemidler i bruk i større omfang på bedriftsnivå.

2. Arbeidsliv og lønnspolitikk

Arbeidslivet skal sikre den enkelte en god økonomisk plattform. NITO mener det er lønn som skal være bærebjelken i denne plattformen, ikke bonuser og frynsegoder. Derfor må hovedfokus rettes mot et lønnsnivå og -utvikling som reflekterer medlemmenes utdanning, kompetanse, ansvar og innsats.

Arbeidsplassen er også en arena for utvikling, medvirkning, innflytelse, mestring og mening. Det er viktig med et inkluderende arbeidsliv som gir reelle muligheter for alle. For de som i kortere eller lengre perioder faller utenfor, må samfunnet ha et solid og forutsigbart sikkerhetsnett.

Når arbeidslivets krav endres er det viktig at de som har behov for å justere sin kompetanse for å tilpasse seg arbeidslivets behov, får det. Dette bør skje gjennom bred tilgang til etter- og videreutdanning for alle.

2.1. Lønnspolitikk

Prinsippet om lokal lønnsdannelse/-fordeling skal gjelde innenfor alle NITOs avtaleområder. Reelle lokale forhandlinger med individuell lønnsfastsettelse på den enkelte arbeidsplass gir best resultater for våre medlemmer over tid. Når lønnsdannelsen/-fordelingen understøttes av etablerte og objektive kriterier, vil den i større grad ha gjensidig legitimitet hos begge parter. Innenfor forhandlingssystemet i det enkelte tariffområde, må NITOs tillitsvalgte benytte de virkemidler og strategier som er mest hensiktsmessig for å oppnå målet om best mulig lønnsnivå og lønnsutvikling for medlemmene.

Forhandlingsmodellen med reelle lokale forhandlinger utfordres. Reelle lokale forhandlinger forutsetter lokalt handlingsrom, basert på kriteriene i tariffavtalene. Hvem som eier, og hvordan virksomheten er organisert, må ikke legge hindringer for reelle forhandlinger lokalt. For å kunne legge virksomhetens økonomiske stilling til grunn i lokale forhandlinger, trenger tillitsvalgte innsyn i virksomhetens regnskaper.

Den samlede kompetansen tilegnet gjennom utdanning og erfaring skal ligge til grunn for den enkeltes lønnsfastsettelse. Utdanning skal lønne seg, og de som tar høyere utdanning skal tjene på det. Både formalkompetanse og realkompetanse skal inngå i vurderingen av lønnsfastsettelse til den enkelte ansatte.

Tillitsvalgte har en viktig rolle i alle virksomheter gjennom forhandlinger og drøftinger, som samarbeidspartnere og problemløsere. Tillitsvalgtes arbeid er kompetansegivende og skal gi lønnsmessig uttelling. Tillitsvalgte skal ha rett til fri med lønn for å utøve sitt tillitsverv, og ikke diskrimineres.

NITO aksepterer ingen form for lønnsdifferensiering som har basis i diskriminering, og ingen skal tape lønnsmessig på å ta ut foreldre- eller andre velferdspermisjoner.

NITO er opptatt av at næringsliv og virksomheter i Norge er konkurransedyktige. Partene i arbeidslivet må bidra til at bedriftenes konkurranseevne styrkes nasjonalt og internasjonalt, samtidig som arbeidstakerne sikres en rimelig andel av verdiskapingen.

Lønnssamtaler gir både ansatte og arbeidsgivere mulighet til å påvirke den enkeltes lønnsutvikling, i tillegg til å klargjøre partenes respektive mål og forventninger. NITOs lønnspolitikk tar derfor utgangspunkt i at lokal lønnsfastsettelse er det viktigste virkemiddelet for å bedre lønnsutviklingen for våre medlemmer. Det er et arbeidsgiveransvar å fordele lønnsmidler som er framforhandlet til individuelle tillegg.

NITO mener:

- Det skal etableres og utvikles tariffavtaler som sikrer våre medlemmers rett til reelle lokale lønnsforhandlinger i alle virksomheter.
- Lønnsforhandlingene skal føres i den enkelte virksomhet og lønn skal tilpasses lokale forhold.
- Lokal lønnsdannelse/-fordeling skal baseres på avtalte objektive kriterier.
- Det er vesentlig at både arbeidsgiverne og arbeidstakerne har reell påvirkning på lønnsutviklingen i egen virksomhet. NITOs bedriftsgrupper har en avgjørende rolle i dette.
- Lokale parter skal bruke og stadig videreutvikle en tilpasset, lokal lønnspolitikk.
- Utdanning, kompetanse, ansvar og innsats skal gjenspeiles i lønnsnivået.
- Medlemmene skal ha rett til årlige lønssamtaler med sin leder.
- Lønnsutvikling må også kunne skje utenom de årlige lønnsforhandlingene.
- Lønnsnivået i offentlig sektor må være konkurransedyktig for å rekruttere og beholde ingeniører og teknologer.

2.2. Pensjon

For å sikre et godt pensjonsnivå må folketrygden suppleres av gode arbeidsgiverfinansierte tjenstepensjonsordninger. Slik kan det skapes trygghet, forutsigbarhet og stabilitet for pensjonisttilværelsen.

2.2.1. AFP

For mange suppleres alderspensjonen gjennom livsvarig avtalefestet pensjon (AFP). Dette gjelder de som har tariffavtale med AFP i privat sektor og offentlig ansatte fra og med 1963-kullet (ny offentlig AFP). AFP har stor verdi for dem som mottar ytelsen. Det er likevel ikke alle som kvalifiserer til AFP, selv om de er omfattet av en tariffavtale. NITO mener kvalifikasjonsreglene i AFP-ordningen er uforutsigbare og urettferdige.

I dag er det liten sammenheng mellom medlemstid i ordningen og størrelsen på ytelsen, for de som kvalifiserer. Samtidig er det et krav at alle tariffavtaler, også direkteavtaler, forplikter arbeidsgiver til å delta i AFP-ordningen. Det gjør det vanskeligere å få på plass tariffavtaler i virksomheter med høy andel unge arbeidstakere i privat sektor. Det er negativt for organisasjonsgraden i arbeidslivet og den norske modellen. Det er derfor et stort behov for at AFP-ordningen reformeres.

En reformert AFP vil omfatte flere og bør gjøres mer rettferdig ved at kvalifikasjonsreglene lempes og gi bedre sammenheng mellom tid i ordningen og størrelsen på ytelsen (opptjeningsbasert). Ingen skal tape AFP-rettigheter på grunn av bytte av sektor. Det vil øke behovet for statlig finansiering.

I dag er det LO, YS, NHO, Virke og Spekter som er parter i ordningen og beslutter vilkårene for AFP i privat sektor. NITO deltar i ordningen og bør få reell innflytelse når reglene for AFP utformes.

2.2.2. Tjenstepensjon

Mange NITO-medlemmer har en betydelig andel av lønn som ikke er pensjongivende.

Dette er historisk begrunnet i sluttlønnbaserte ordninger, for at tilfeldige svingninger i sluttlønn ikke skulle gjøre store utslag i pensjonen. Slike hensyn gjelder ikke i dagens alleårs-baserte ordninger.

NITO mener regelverket for pensjonsgrunnlag i både offentlige og private tjenstepensjonsordninger bør endres slik at pensjongivende lønn i større grad gjenspeiler faktisk lønn.

Medlemskap i tjenstepensjonsordningene for arbeidstakere som blir permittert må ivaretas bedre. Permitterte er i dag prisgitt hva arbeidsgiver bestemmer om videre medlemskap, selv om de permitterte fortsatt er ansatt.

NITO mener:

- AFP bør reformeres slik at all tid i virksomhet med tariffavtale gir opptjening.
- Statens bidrag til AFP-ordningen bør økes.
- All lønn skal være pensjongivende i tjenstepensjonsordninger, og ingen skal tape opptjent pensjon ved å stå lenger i arbeid.
- Det skal framkomme av lønnsslippen hvor mye arbeidsgiver betaler inn til pensjonssparing.
- Arbeidstakere skal ikke meldes ut av tjenstepensjonsordningen hvis de blir permittert.

2.3. Trygge arbeidsforhold

Norsk arbeidsliv er hovedsakelig preget av ryddige og gode arbeidsforhold. Useriøsitet er imidlertid et problem i enkelte bransjer. Høy organisasjonsgrad og tariffavtaledekning, dyktige tillitsvalgte og sterke offentlige tilsyn er nødvendig for å sikre et fortsatt seriøst arbeidsliv.

Alle arbeidstakere skal ha et fullt forsvarlig arbeidsmiljø. For å lykkes med dette er det viktig med planmessig helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid. Det offentlige har et ansvar for å utvikle et tydelig regelverk og å gjøre tilsynsmyndighetene i stand til å følge opp dette. Det er viktig at både arbeidsgiverorganisasjoner og fagforeningene inviteres inn i arbeidet med å utvikle regelverk og standarder slik at HMS-arbeidet blir godt ivaretatt. I den enkelte virksomhet må regelverket følges opp og rutiner tilpasses for både å sikre et godt psykososialt arbeidsmiljø, og for å unngå helseskadelige arbeidsforhold og uønskede hendelser.

De fleste i norsk arbeidsliv er fast ansatt, men nye tilknytningsformer og utstrakt bruk av innleid arbeidskraft skaper utfordringer. Der seriøse aktører følger lover og avtaler, unngår useriøse konkurrenter regelverk, økonomiske forpliktelser, og skatter og avgifter.

Uansett hvilken tilknytningsform som anvendes, er det viktig at grunnleggende rettigheter i lov og avtaleverk gjelder. Det er høyst problematisk dersom enkelte med behov for vern faller utenfor beskyttelsen som lovgivningen gir.

Mange medlemmer og tillitsvalgte opplever omstillingsprosesser som krevende. Det grønne og digitale skiftet gjør at spillereglene for hvordan disse endringene skal håndteres må utvikles gjennom dialog og avtaler mellom arbeidsgivere og tillitsvalgte. For å lykkes må samarbeidet mellom tillitsvalgte og arbeidsgiverne styrkes og prioriteres.

For å unngå usikkerhet og økonomiske tap ved omstilling er det behov for å lovfeste permitteringsreglene, slik at arbeidstakere i uorganiserte virksomheter sikres et vern på linje med arbeidstakerne i organiserte virksomheter.

NITO mener:

- Hele faste stillinger skal være hovedregelen i arbeidslivet.
- Arbeidsmiljølovens arbeidstakerbegrep må tilpasses og omfatte alle grupper med et reelt behov for vern, uavhengig av teknologisk utvikling og selskapskonstruksjoner.
- Permitteringsinstituttet må lovfestes slik at alle arbeidstakere sikres et vern ved permittering.
- Bruk av alternative tilknytningsformer må begrenses.

2.4. Globalisert arbeidsliv og sosiale utfordringer

Norge er en liten og åpen økonomi som må være konkurransedyktig på både pris og kvalitet. Når oppgaver og virksomheter blir flyttet ut av landet bidrar det til å undergrave framtidig verdiskapingspotensial i Norge.

Den globaliserte økonomien og arbeidsmarkedet setter sitt preg på arbeidslivet. I mange utenlandske bedrifter er samarbeid og medbestemmelse ukjente begreper. Her vil rollen som tillitsvalgt være ekstra krevende. Et velfungerende arbeidsliv anerkjenner tillitsvalgtes kompetanse og bidrag til virksomheter og samfunn.

Internasjonale konsern er vanlig innenfor flere bransjer. For å sikre forsvarlige grenseoverskridende endringer innen EØS, er European Works Council (ESU/EWC) et nyttig verktøy. Det er flere årsaker til at grenseoverskridende endringer lett kan forårsake utrygge arbeidsforhold, det er derfor viktig at NITO arbeider aktivt for å få NITOs representanter inn i slike utvalg.

Mange arbeidstakere i verden har helt uakseptable arbeidsvilkår, også blant de som leverer varer og tjenester til norske virksomheter. Krav til utenlandske leverandører kan bidra til å bedre vilkårene for arbeidstakere som produserer varer og tjenester til Norge. Norske virksomheter som etablerer seg i lavkostland bør etablere Global Work Councils (GWC)¹ for å sikre at ansatte og ledelse møtes på tvers av landegrensene.

Sosial dumping har foreløpig vært et begrenset problem innenfor typiske ingeniør- og teknologyrker i Norge. Tøffe økonomiske tider, hard internasjonal konkurranse og ønsker om kortsiktig å maksimere overskudd kan medføre at billigere ingeniørkompetanse i, eller fra, utlandet vil konkurrere med norsk ingeniørarbeidskraft. Sosial dumping må bekjempes og er ikke forenelig med et seriøst arbeidsliv.

NITO mener:

- Det bør etableres systemer for ulike bransjer, hvor forbrukere og virksomheter kan forsikre seg om at det er anstendige lønns- og arbeidsvilkår, og at skatter og avgifter er betalt.
- Bedrifter må bli pålagt å opplyse hvilke tariffavtaler de har.
- Varer og tjenester må få en tydelig merking om dette overfor kundene. Dette bør også omfatte importerte varer.

2.5. Arbeid og fritid

Arbeidsmiljøloven og ferieloven gir rett til sammenhengende fri per døgn, uke og år for å sikre arbeidstakerne effektiv restitusjon og en rimelig balanse mellom arbeid og fritid, for å beskytte helse og familieliv.

¹ <https://www.eurofound.europa.eu/en/european-industrial-relations-dictionary/global-works-council>

Alt for mange medlemmer er unntatt fra arbeidstidsbestemmelsene i arbeidsmiljøloven, fordi for mange arbeidsgivere definerer stillingene som ledende eller særlig uavhengige. Mange arbeidstakere blir også pålagt å reise i arbeidsgivers tjeneste uten å bli kompensert, verken økonomisk eller i opparbeiding av fritid.

Ny teknologi påvirker hvor, når og hvordan vi arbeider. Det gjør det viktigere enn noensinne å skille mellom hva som er arbeid, og hva som er fritid.

Fleksibelt arbeidssted eller hjemmekontor kan anses som et gode for arbeidstakerne. Det er imidlertid flere utfordringer knyttet til et fleksibelt arbeidssted. Blant annet utfordres arbeidsgivers ansvar for å oppfylle arbeidsmiljølovens bestemmelser. Arbeidstaker skal ha rett til å arbeide i arbeidsgivers lokaler, med mindre annet er avtalt.

Fleksibel arbeidstid og arbeidssted kan redusere stress, men det er under forutsetning av at fleksibiliteten er reell og faktisk tillater arbeidstakere å tilpasse arbeidstid og -sted til egne behov.

NITO mener:

- Bruken av særlig uavhengig stilling må begrenses.
- Arbeidstidsordninger må avtales og ikke ensidig pålegges av arbeidsgiver.
- Reisetid i arbeidsgivers tjeneste må minst kompenseres time for time, uavhengig av når reisen finner sted.
- Arbeidsgiver skal føre oversikt over alle ansattes arbeidstid, hvor det også skilles mellom pålagt overtid og frivillig opparbeidet fleksitid.

2.6. Et arbeidsliv for alle

Arbeidslivet må inkludere alle som kan og vil jobbe, ved at partene samarbeider systematisk for å hindre diskriminering. Diskriminering basert på fagorganisering må motarbeides.

Alle skal ha like muligheter for blant annet kompetanseheving, stillingsopprykk og fordeling av lønn. Aktivitets- og redegjørelsesplikten er et viktig middel for mangfold på arbeidsplassen.

Det skal tilrettelegges for arbeidstakere i alle livets faser. Vi har ulike behov på arbeidsplassen og hjemme i ulike faser. Virksomhetenes verdier, kultur og avtaler må derfor favne bredt for å ivareta medarbeidere i ulike livsfaser og -situasjoner.

Tredeling av foreldrepermisjon og -penger, samt selvstendig opptjeningsrett for den som ikke føder, bidrar til et mer likestilt arbeidsliv ved at foreldrene skal dele permisjonen mest mulig likt seg imellom.

Det er viktig at arbeidslivet blir en arena for mestring og at den enkelte får god oppfølging ved sykdom. Arbeidslivet skal være helsefremmende, og en arena for inkludering av personer som er på vei tilbake fra sykdom. Når deltakelsen i arbeidslivet avsluttes, skal dette skje på en ryddig måte.

NITO mener:

- Ingen skal oppleve direkte eller indirekte diskriminering, trakassering eller mobbing i arbeidslivet.
- De øvre aldersgrensene i arbeidsmiljøloven, statsansatteloven, aldersgrenseloven, og bedriftsfastsatte aldersgrenser bør fjernes.

- Arbeidstaker og arbeidsgiver må finne gode individuelle løsninger på når den enkelte skal avslutte sin karriere.
- Systemer som anvendes i virksomhetenes HR-arbeid skal ikke diskriminere.
- Sykelønnsordningen må sikre forutsigbarhet og trygghet for den som rammes av sykdom.

3. Utdanning og kompetanse

Kompetanse er en forutsetning for å sikre høy verdiskaping og utvikle velferdssamfunnet videre. Det er behov for en gjennomgående teknologi- og realfagssatsning for å utdanne flere ingeniører og teknologer. Kompetanse innen realfag og teknologi er avgjørende for å møte etterspørselen i arbeidsmarkedet, være seg i offentlig, privat eller ideell sektor. Mangelen på ingeniører og teknologer kan føre til at omstillingene vi står overfor bremses. Denne tendensen vil trolig forsterkes framover, og det er et stort behov for et kompetanseløft.

I rapporten «Fremtidige kompetansebehov: Utfordringer for grønn omstilling i arbeidslivet» peker kompetansebehovsutvalget på at knapphet på ingeniører, IKT-spesialister og fagarbeidere kan bremse grønn omstilling. Denne tendensen vil trolig forsterkes framover.

3.1. Grunnskole og videregående skole

Interessen for realfag og teknologi må skapes tidlig og blant mange flere barn og unge. Norske skoleelever presterer gjennomsnittlig dårligere i matematikk og naturfag enn tidligere. Det må en nasjonal innsats til for å snu denne trenden. Det er viktig både å oppnå færre som presterer på de laveste nivåene i matematikk og naturfag og et bedre tilbud til høyt presterende elever.

Sammenlignet med de andre deltakerlandene i TIMSS 2019, er Norge blant landene med færrest timer til naturfag på ungdomstrinnet. Andre land gir i gjennomsnitt mer enn 50 prosent flere timer til naturfag enn Norge (88 timer). Dette gjelder også for våre nordiske naboland. I Finland har elevene 142 timer i naturfag på ungdomstrinnet og i Sverige 131.

Realfag og teknologi i skolen må styrkes gjennom økt lærerkompetanse og læremidler av høy kvalitet. Undervisningen må stimulere den enkelte elev, og skolene bør styrke samarbeidet med arbeidsliv og med utdanning på høyere nivå for å vise relevans i fagene. Vitensentrene og deres arbeid inn mot skolen er også et godt virkemiddel for å bidra til økt interesse og kompetanse innenfor realfag og teknologi.

Nasjonalt senter for realfagsrekruttering har i samarbeid med Universitetet i Tromsø etablert et STEM økosystem (Science, Technology, Engineering, Mathematics). Dette er et regionalt nettverk som legger til rette for god samhandling om realfagsrekruttering. Prosjektet vil danne grunnlaget for en modell for STEM-økosystem som kan tas i bruk av andre regioner i Norge.

NITO mener:

- Regjeringen må lage en ny realfagsstrategi for økt læring og kompetanse i realfag.
- Antall timer i naturfag på ungdomstrinnet må økes til minimum internasjonalt gjennomsnitt.
- Naturfaget i ungdomsskolen bør deles opp i fagdisipliner som biologi, fysikk og kjemi.

- Realfag skal gi større uttelling på karakterkortet fra både grunnskolen og videregående opplæring. Det kan skje gjennom flere karakterer enn i dag i disse fagene eller ved en omlegging av karaktersystemet til å være basert på vekter.
- Teknologi og programmering bør etableres som et fellesfag i grunnskolen og videregående opplæring.
- Rekrutteringen av realfaglærere med dybdekompetanse må styrkes. For å oppnå dette, må flere lærere ta etter- og videreutdanning i realfag.
- Flere med høyere utdanning innen teknologi bør få mulighet til å ta praktisk-pedagogisk utdanning (PPU) for å kvalifisere seg til lærer i realfag.
- Rådgivningstjenesten og karriereveiledningen i skolen må styrkes. Barn og unge må få bedre og tidligere informasjon om hvilke karriereveier og muligheter som finnes innenfor teknologi- og realfagene.
- Det bør etableres regionale nettverk som skal legge til rette for god samhandling mellom utdanning og arbeidsliv, såkalt STEM-økosystem.
- Ordningen med påbygging for å få generell studiekompetanse etter yrkesfag bør organiseres slik at det blir mulig å velge realfagsfordyping.

3.2. Høyere utdanning

Norge skal ha en forskningsbasert ingeniør- og teknologiutdanning i verdensklasse. Dette forutsetter økt finansiering av utdanningene, som inkluderer infrastruktur, praksisplasser, undervisningstimer, funksjonelt og moderne utstyr og undervisningspersonell med relevant kompetanse i alle emner.

Høyere utdanning er et offentlig ansvar. Regjeringen bør gjennom bevilgninger og styring sikre effektiv ressursutnyttelse og ivareta behovet for nasjonal samordning mellom universiteter og høyskoler.

Studieplasser i Norge må i vesentlig større grad dimensjoneres for å møte arbeidsmarkedets behov. Universiteter og høyskoler må forholde seg aktivt til samfunnsutviklingen og behovet for kompetanse i arbeidslivet. Regjeringen må sende tydelige styringssignaler om hvilke utdanninger som skal prioriteres. Videre bør det legges bedre til rette for fleksible og digitaliserte utdanningsløp for å styrke omstillingsevnen.

Forskriftsfestede rammeplaner er viktige styringsverktøy for å sikre nasjonal koordinering av utdanningene og nasjonal studentmobilitet. Rammeplanene er viktige særlig for samfunnsviktige utdanninger og profesjonsutdanninger med autorisasjon for å sikre felles sluttkompetanse.

Studiebarometeret er en årlig, nasjonal undersøkelse høyere utdanning. Den viser at ingeniørstudenter er blant de minst tilfreds med utdanningene sine, og at de er blant de minst fornøyde med undervisningen.

Det er behov for et løft i kvaliteten på ingeniør- og teknologiutdanningene med mer variasjon i undervisnings- og vurderingsformer. Et viktig verktøy for å oppnå dette er innføring av nasjonal deleksamen i treårig ingeniørutdanning. Samarbeid mellom utdanningsinstitusjoner og arbeidsliv må styrkes for å sikre praksisnær og relevant undervisning i fagfelt som er i rask utvikling.

Studenter har krav på et godt læringsmiljø som ivaretar studentens psykiske og fysiske helse i studiesituasjonen. Et godt læringsmiljø innebærer blant annet universell utforming, pedagogisk læringsmiljø, godt vedlikeholdte bygg og innelima.

Universiteter og høyskoler bør iverksette tiltak som bidrar til å rekruttere og beholde studenter av det underrepresenterte kjønn. Det er viktig at ulike ordninger som iverksettes er fleksible og treffsikre, og at man hindrer utfall som oppfattes som urettferdige.

Studiespesialisering fra videregående skal være hovedveien til høyere utdanning. For å styrke tilgangen til livslang læring, er det behov for å tilrettelegge for flere veier inn til høyere utdanning. Dette inkluderer gode overgangsordninger fra fagbrev og fagskole til ingeniør- og teknologiutdanning.

Gratisprinsippet i høyere utdanning må bevares, og alle forslag som strider med dette må motarbeides. Innføring av studieavgiften for studenter fra land utenfor EU/EØS må reverseres. I mange ingeniør- og IKT-fag utgjør utenlandske studenter et viktig rekrutteringsgrunnlag.

Utenlandske studenter utdannet i Norge er et viktig rekrutteringsgrunnlag for norske bedrifter og virksomheter. Subsidiært må det etableres en stipendordning for studenter fra land utenfor EU/EØS.

NITO mener:

- Ingeniør- og teknologiutdanningene trenger en finansiering som gjør det mulig å tilby disse utdanningene med god kvalitet over hele landet.
- Staten må ha det overordnede ansvaret for dimensjonering av høyere utdanning og sikre at samfunnets og arbeidsmarkedets behov blir en avgjørende faktor for den reelle fordelingen av studieplasser.
- Nasjonale rammeplaner bør beholdes og utvikles videre som styringsverktøy for profesjonsutdanningene.
- Alle ingeniørutdanninger bør ha tilbud om studiepoenggivende praksis.
- Studiestøtten gjennom Statens lånekasse for utdanning må økes til minimum 1,5 G.
- Statlig høyere utdanning i Norge skal være gratis, også for internasjonale studenter.

3.3. Forskning

En offensiv forskningspolitikk er viktig for å forstå og løse samfunnsutfordringene vi står overfor. Det norske samfunnet trenger en samlet og koordinert utdannings- og forskningspolitikk for å skape flere fagmiljøer i verdensklasse både innen grunnforskning og anvendt forskning. Universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter må tilby mer attraktive arbeidsbetingelser for å rekruttere de dyktigste forskerne, særlig innen fagfelt hvor konkurransen fra andre virksomheter er betydelig. Det er viktig å utdanne personell med teknologikompetanse på doktorgradsnivå som kan sikkerhetsklareres i Norge.

Investeringer i forskning og utvikling stimulerer innovasjon og er med på å drive fram ny næringsvirksomhet og nye metoder. Partnerskap og deltakelse i klynger skaper samhandling og innovasjon i næringslivet. Det er viktig å legge til rette for utvikling av klynger innenfor ulike sektorer og geografiske områder. Deltakelse i EUs rammeprogram for forskning og innovasjon, Horisont Europa, gir norske aktører mulighet til å søke finansiering og delta i større forsknings- og innovasjonsprosjekter og til å være en del av de ambisiøse samfunnsoppdragene som EU satser på. Deltakelse i rammeprogrammet er viktig for å styrke norsk forskning.

Akademisk frihet er et grunnprinsipp for forskning og høyere utdanning. Den akademiske friheten er avgjørende for en opplyst samfunnsdebatt, tilliten til forskningsbasert kunnskap og til forskningens kvalitet.

Ingeniør- og teknologistudentene må innføres i forskningen tidlig i utdanningsløpet, for å sikre at de blir gode til å finne, vurdere og anvende relevant forskning. Dette vil også styrke forskerrekutteringen og kvaliteten i utdanningene.

Horisont Europa er verdens største forsknings- og innovasjonsprogram med et budsjett på 95,5 milliarder euro. Av det samlede budsjettet skal 35 prosent gå til klimaformål for å oppnå grønn omstilling og en verdiskaping som er mer bærekraftig. I programmet er det lagt inn fem samfunnsoppdrag som det søkes konkrete og ambisiøse løsninger på innen 2030: 1) tilpasning til klimaendringer, 2) kreftsykdom, 3) sunne hav, kystområder og vassdrag, 4) klimanøytrale og smarte byer og 5) jordhelse.

Norge gjør det bra i konkurransen om forsknings- og innovasjonsprosjekter og er på topp ti listen over landene som har konkurrert seg til mest penger. Norske aktører har hentet ut til sammen 10,6 milliarder kroner så langt fra Horisont Europa.

NITO mener:

- Forskningsinnsatsen må fremdeles økes, og samarbeidet mellom næringslivet, forskningsmiljøene og offentlig sektor bør styrkes.
- Basisbevilgningen til forskningsinstitutt innen teknisk-industrielle- og miljøfag bør økes for å styrke deres rolle i det grønne skiftet.
- All forskning som finansieres av det offentlige skal være åpent publisert.
- Virksomheter som utøver forskning, har et ansvar for opplæring og praktisering av forskningsetikk.
- Studentene bør introduseres til forskning tidligere i utdanningsløpet, og i større grad enn i dag.

3.4. Livslang læring

Utfordringen med mangel på kompetent arbeidskraft kan ikke løses gjennom vekst i nyutdannede kandidater alene. Ungdomskullene er fallende fram mot 2040, og nettotilnærmningen er uforutsigbar og kan ikke løse det langsiktige arbeidskraftbehovet. Derfor må det satses betydelig på etter- og videreutdanning.

Skal målet om økt kompetanseutvikling oppnås, må det bevilges betydelige midler fra myndighetenes side, kombinert med tiltak som setter utdanningsinstitusjonene i stand til å levere etter- og videreutdanning som næringslivet og arbeidstakere etterspør. Staten og arbeidsgiver må bidra med finansiering, arbeidstaker bidrar med sin innsats.

Det er behov for å se på ulike ordninger for å stimulere bedriftene til mer langsiktig kompetanseutvikling av sine ansatte. Dette kan være kompetansefond, avskrivningsregler eller skattefordeler knyttet til bedriftens investeringer i kompetanseutvikling. Økonomiske insentiver må innrettes slik at tiltakene gir en samfunnsøkonomisk gevinst.

Det må bygges opp solide regionale kompetansearenaer der formålet er å mobilisere etterspørsel og legge til rette for et tilpasset etter- og videreutdanningstilbud. Dette kan skje ved å styrke ordningen med studieforbund og utdanningssentre. Målet er å utvikle kortere, modulbaserte kurs som er relevante og målrettede for virksomheter i regionen. En forutsetning er at disse ordningene finansieres, gjerne gjennom regionale kompetansefond.

Trepartssamarbeidet må stå sentralt i den norske kompetansepolitikken. Kompetansebehov og kompetansetiltak må løftes som tema i dialogen mellom partene på arbeidsplassen. De tillitsvalgte kan spille en sentral rolle, og bør involveres i større grad, i arbeidet med kompetanseutvikling på den enkelte arbeidsplass.

Bransjeprogrammene for kompetanseutvikling er eksempel på vellykket samarbeid, mellom staten og partene i arbeidslivet. Bransjeprogrammene bør styrkes som virkemiddel for omstilling, og må virke i et lengre perspektiv enn dagens tre-årige ordning. Dette for å sikre tilstrekkelig antall gode faglige studier og en god struktur for videreutdanning.

Kompetansekompasset 2024 er en Fafo-rapport som kartlegger kompetanseutvikling slik dette framstår fra tillitsvalgtes ståsted. Undersøkelsen har respondenter fra hovedsammenslutningene LO, YS, Unio og Akademikerne, i tillegg til de frittstående forbundene NITO og Norges Farmaceutiske forening. Et viktig tema i rapporten er arbeidstakers vilkår for å delta i kompetanseutvikling.

NITO mener:

- Retten til kompetanseutvikling nedfelt i arbeidsmiljøloven må gjøres til en reell rettighet gjennom finansiering.
- Utdanningsinstitusjonene må ha en finansiering som gir rom for relevans, innovasjon, utadrettet virksomhet og livslang læring.
- Utdanningsinstitusjonene må stimuleres til å utvikle etter- og videreutdanning som er relevante og målrettede for arbeidslivet og samfunnets behov.
- Kompetansepolitikk og kompetansetiltak må være tema i dialogen mellom partene på arbeidsplassen.
- Bransjeprogrammene for kompetanseutvikling bør minimum finansieres over fem år, med mulighet for forlengelse.

4. Næringspolitikk og grønn omstilling

I løpet av de neste to tiårene skal norske virksomheter, myndigheter, organisasjoner, politikere og innbyggere jobbe sammen for å finne løsninger som gjør at Norge blir et nullutslippssamfunn innen 2050. En bærekraftig bruk av ressursene og vår forpliktelse til å redusere klimagassutslippene i tråd med Parisavtalen må ligge til grunn for politikkutformingen. Med rike naturressurser og en høy industriell kompetanse er vi godt posisjonert til fortsatt å være en ledende industrinasjon og en leverandør av ny grønn teknologi. Den norske modellen med involvering og samhandling er vår viktigste kapital for å lykkes med en rettferdig omstilling.

4.1. Verdiskaping

Høy verdiskaping og økt produktivitet er sentralt for å sikre velferdssamfunnet og for å håndtere de demografiske utfordringene Norge står overfor. Vår verdiskaping er bygget på et fundament av naturressurser, teknologi, kompetanse og sysselsetting. Det er denne kombinasjonen som har gjort oss til et av verdens mest produktive samfunn. Vi må opprettholde denne kursen og samtidig erkjenne at vi står overfor en stadig større kompleksitet som fordrer at en kunnskapsbasert og bærekraftig utnyttelse av ressursene legges til grunn. For å få til en reindustrialisering og en bærekraftig vekst kreves det samarbeid på tvers av sektorer og bransjer. Næringspolitiske rammevilkår, arbeidslivs- og utdanningspolitikk, samt klima- og energipolitikk må være integrert og helhetlig.

Norske ingeniører og teknologer har høy kompetanse og er sentrale i arbeidet med kontinuerlig forbedring og innovasjon. I kombinasjon med en industri som produserer med

høye miljø- og sikkerhetsstandarder og med en stor andel ren kraft, gjør det oss godt posisjonert i den grønne omstillingen.

Selv om norsk olje og gass vil spille en betydelig rolle i flere tiår framover, må vi være forberedt på at produksjon på norsk sokkel vil falle etter 2025². Det internasjonale energibyrået (IEA) beregner at den globale etterspørselen etter fossilt drivstoff når en topp dette tiåret. Det gjør at vi trenger flere bein å stå på og vi må øke investeringene i andre sektorer. Det må blant annet satses på innovasjon innenfor fornybar energi, IT, legemidler og andre framvoksende industrier. På verdensbasis går utbyggingen av fornybar energi raskt. Det gir muligheter for norsk leverandørindustri, og med vår ingeniørkompetanse kan vi levere løsninger til nye grønne næringer.

NITO mener:

- Norge skal være en trygg og stabil energileverandør med en framtidsrettet petroleumsnæring som produserer med lavest mulig klimagassutslipp.
- Leverandørindustrien må videreutvikles som motor for den grønne energi- og industriomstillingen.
- Investeringene i fornybar energi må økes betydelig slik at ny lavutslippsteknologi tas i bruk raskere.
- En rettferdig omstilling må inkludere planlegging og samarbeid på alle nivåer, både på arbeidsplassen og i lokalsamfunnet.
- Norge må være tett koblet på EUs mål og offensive satsing på industripartnerskap, og vi må være med i utviklingen av integrerte verdikjeder i Europa.

4.2. Eierskap, innovasjon og næringsstøtte

Norsk industri og næringsliv trenger forutsigbare rammebetingelser for å kunne investere og gjøre langsiktige satsinger og planlegge lokalisering. EØS-avtalen sikrer norske bedrifter markedsadgang, likt regelverk og de samme betingelsene som våre europeiske konkurrenter. Dette gir trygghet for norske arbeidsplasser og er viktig for Norge som industri- og teknologinasjon.

Innovasjon er avgjørende for å styrke Norges konkurransekraft i en stadig mer globalisert økonomi. Eksisterende næringsliv og gründere må ha tilgang til kapital, ikke minst for å kunne oppskalere piloter til større industriell virksomhet. Det norske virkemiddelapparatet spiller en sentral rolle i å støtte næringslivet og å fremme innovative pilotprosjekt. Støtteordningene må være tilgjengelige, effektive og rettet mot å styrke konkurransekraften til norske bedrifter og at de ivaretas i oppdrag og leveranser.

I norsk næringsliv bør privat eierskap være hovedregelen. Samtidig er statlig eierskap et viktig verktøy for å opprettholde nasjonal kontroll og forankring i strategisk viktige virksomheter og områder av samfunnet, eksempelvis knyttet til naturressurser og infrastruktur. Statlig eierskap kan også være et virkemiddel for å sikre industriell utvikling, infrastruktur og forvaltning av naturressursene til beste for samfunnet i et langsiktig perspektiv. Et aktivt norsk eierskap er viktig for å bevare forståelsen for topartssamarbeidet og norsk bedriftskultur.

NITO mener:

² [Sokkeldirektoratet \(sodir.no\)](https://sodir.no)

- Økonomiske virkemidler som subsidier, skatter og avgifter må innrettes slik at de fremmer utvikling og bruk av ny teknologi som bidrar til utslippsreduksjoner og som stimulerer til nye grønne næringer og arbeidsplasser.
- Offentlige midler må brukes til å støtte pilotprosjekter, oppstartsbedrifter og til å teste umoden teknologi. Investeringsfond, som for eksempel Nysnø og Eksfin, samt Innovasjon Norge, må brukes aktivt for å øke kapitaltilgangen til utvikling av nye verdikjeder.
- Subsidier og konsesjonstildelinger må inneholde krav til lokalt innhold og til gjenkjøpsavtaler for norsk industri.
- Differansekontrakter kan brukes til å støtte investeringer i ny teknologi og grønn industri som gir sysselsetting og verdiskaping.
- Statlig eierskap er et viktig verktøy for å opprettholde nasjonal kontroll og forankring i strategisk viktige virksomheter og områder av samfunnet, samt for å sikre hovedkontorfunksjoner og utviklingsmiljøer i Norge.
- EØS-avtalen gir en forutsigbar ramme og likeverdige konkurransevilkår for norsk industri, næringsliv og arbeidsplasser. Det er viktig å ivareta og bruke de mulighetene som ligger i EU-/EØS-samarbeidet.

4.3. Klima, miljø og grønn konkurransekraft

Klimaendringene rammer allerede viktige deler av samfunnet. Selv om dette i størst grad går ut over de landene som har minst fra før, opplever også vi flere tilfeller av ekstremvær i form av tørke eller styrtregn. Det er et signal om at det haster med å redusere klimagassutslippene i tråd med målet om å begrense temperaturøkningen med 1,5 grader. Skal vi lykkes kreves det både utslippsreduksjoner og energiomstilling, men også klimatilpasning som gjør samfunnet robust når naturkatastrofer inntreffer.

Det er behov for økt fornybar kraftproduksjon, mer energieffektivisering, elektrifisering og økt tilgang på kraft for å kunne levere nye grønne løsninger. Skal vi få til lykkes kreves det bruk av målrettede virkemidler fra myndighetene side og solid innsats både fra offentlig og privat sektor.

Norge har rike tilgang på naturressurser og ren energi gir oss gode muligheter til å styrke vår konkurransekraft og til å skape nye arbeidsplasser. Grønn skipsfart er et eksempel på en vellykket satsing der offentlige og private aktører har jobbet systematisk sammen med mål om å kutte utslipp og samtidig styrke konkurransekraften i maritim sektor. Her samarbeider myndigheter og virksomheter i bredt om å utvikle bærekraftige løsninger og grønne arbeidsplasser.

På enkelte områder er det behov for løsninger som utjevner at klimatiltak kan virke konkurransevridende. Klimapolitikken kan for visse deler av industrien, slik som kraftkrevende industri, føre til utflagging av virksomheter og at det oppstår karbonlekkasje i det globale markedet. For å hindre at bedrifter flytter ut er det nødvendig å ha tiltak som utligner denne skjevheten. CO₂-kompensasjon er en slik ordning der prosessindustrien kompenseres når EUs klimakvotesystem slår ut i økte kraftpriser. Ordningen motvirker at industrien flytter produksjonen til land utenfor Europa som har en mindre ambisiøs klimapolitikk. Det er positivt at en andel av kompensasjonen fra 2024 skal brukes til klima- og energitiltak i bedriftene, og dermed bidrar til å fremme grønn omstilling og sikre at norsk industri er blant verdens reneste.

EU innfører fra 2026 en karbongrensejusteringsmekanisme (CBAM) eller såkalt karbontoll. I praksis betyr det at visse varer som importeres til EU vil bli pålagt et karbon-sertifikat som koster det samme som karbonprisen er i EU. Dette skal bli et virkemiddel som balanserer og utjevner forskjeller i karbonprisen mellom ulike land. Det betyr blant annet at det vil bli krav om karbonsertifikat/toll på import av visse produkter som importeres fra land utenfor EU der det er lavere avgift på utslipp enn det EU har for de samme produktene. Det vil blant annet gjelde for import av stål, aluminium, sement og hydrogen.

Norge er godt posisjonert til å levere råvarer som trengs til den grønne omstillingen. Det er for eksempel stort behov for mineraler og sjeldne jordmetaller (REE) for å drive elektronikk, framstilling av høy- og miljøteknologiske produkter, og til ledningsnettet for overføring av kraft. Utvinning av havbunnsmineraler i norske farvann kan bidra til framtidig verdiskaping og nye arbeidsplasser. Til grunn for en slik virksomhet i potensielt sårbare områder må det ligge strenge miljøkrav og en kunnskapsbasert forvaltning. Utvinning av jomfruelig materiale må skje parallelt med at det etableres gode og bærekraftige systemer for å ta vare på ressursene ved gjenvinning og bruk av resirkulert materiale.

Karbonfangst- og lagring (CCS) er en teknologi som kan fange, transportere og lagre CO₂ under bakken. Norge ligger langt framme i utviklingen av denne teknologien. På Mongstad ligger verdens største testanlegg for CO₂-fangstteknologi. I tillegg har Norge infrastruktur og kapasitet til å transportere og lagre CO₂. Den norske satsingen på CO₂-håndtering er samlet i prosjektet «Langskip» der transport- og lagringsprosjektet «Northern Lights» inngår. Denne teknologien blir viktig både globalt og i Norge for å redusere klimagassutslippene og nå målet om netto-nullutslipp. Både kraftforedlende industri, raffinerier og avfallsforbrenningsanlegg trenger CO₂-fangst hvis Norge skal nå sine klimamål.

Et annet tiltak for å nå norske klimaforpliktelser er elektrifisering av sokkelen. Det reduserer CO₂-utslippene fra norsk petroleumsvirksomhet betydelig, og gjør at norsk olje og gass kan levere energi i et globalt marked som etterspør lavkarbonprodukter. Dette er med på å sikre norske industriarbeidsplasser. I tillegg bidrar det til utvikling av norsk industri og kompetanse knyttet til offshore havvindprosjekter. Havvind fra norsk sokkel vil kunne gi både reduksjoner av utslipp offshore og mer kraft til strømnettet. Mot 2050 vil utvikling av lav- og nullutslippsteknologier, som CO₂-fangst og -lagring, hydrogen og ammoniakk kunne bidra til utslippsreduksjoner.

Klima og natur henger tett sammen. I den store omstillingen vi står overfor må miljø, natur og areal hensyntas. Naturen gir verdier og har naturlige systemer for opptak og lagring av store mengder karbon blant annet i skog og jord. Det er kommet mange nye og innovative løsninger som bør tas i bruk, for eksempel kan grønne tak ha funksjoner som å holde tilbake nedbør og fremme biologisk mangfold ved at det etableres takhager og urbane uterom. Dette kan kombineres med energiproduksjon ved hjelp av solcellepaneler.

Tap av natur er en risiko for samfunnet samlet sett. Bærekraftig bruk må ligge til grunn for bruk av arealer enten det er på land eller i havet. Endring av arealer medfører ofte nedbygging av natur og det er viktig at såkalte grå arealer utnyttes før nye områder tas i bruk. Arealendringer har i mange tilfeller en negativ påvirkning for både natur og klima. Det er viktig at kommunene gjennomfører en planvask for å ivareta naturverdier. Et virkemiddel, som flere kommuner i Norge har valgt, er arealnøytralitet. Det innebærer å stanse tap av natur og å restaurere, det vil si ta tilbake, like mye natur som det som bygges ned, slik at det samlede arealet til natur blir det samme som før. Det er behov for å

styrke dette arbeidet og gi prioritet til at det utarbeides et nasjonalt naturregnskap. Det vil gi et bedre kunnskapsgrunnlag og være nyttig i arbeidet med arealplanlegging og for å avdekke naturrisiko.

Naturavtalen

Norge har sammen med 196 land signert den såkalte naturens Paris-avtale, det vil si det globale Kunming-Montreal-rammeverket for naturmangfold. Naturavtalen setter klare føringer og mål for å bevare naturen, sikre en bærekraftig forvaltning og bruk, samt bekjempe årsakene til nedbygging og ødeleggelse av økosystemer.

Avtalen har et tallfestet globalt mål om å bevare minst 30 prosent av naturen på land og hav innen 2030. Landene skal legge fram nasjonale handlingsplaner for naturmangfold som er i tråd med avtalen og målet.

NITO mener:

- Karbonfangst- og lagring må skaleres opp som en avgjørende klimateknologi i Norge og Europa. Det må satses i hele verdikjeden av CCS og det må være gode incentiver til både transport, fangst og lagring.
- For å nå Norges klimamål må sokkelen elektrifiseres. På noe sikt bør dette primært skje ved utbygging av havvind eller annen form for fornybar strøm som kan produseres på sokkelen eller ved karbonfangst- og lagring.
- Føre-var-prinsippet må legges til grunn for aktivitet både på land og i våre havområder.
- Det må opprettes et nasjonalt kompetansesenter innen energi for kommunene i tråd med anbefalingene fra Energikommisjonen.
- Arbeidet med naturkartlegging må prioriteres slik at det blir enklere å ivareta naturverdier.
- Det bør utformes et nasjonalt naturregnskap som kan benyttes som et verktøy til å vurdere naturtilstand, arealutbredelse og økosystemtjenester.

4.3.1 Sirkulær økonomi

I den grønne omstillingen må ressursene utnyttes bedre slik at de blir i verdikjeden lenger. Det fordrer at det stilles større krav til hvordan vi produserer og distribuerer varer og tjenester. En mer sirkulær økonomi er en viktig del av dette og vil gi redusert energi- og ressursbruk i hele økonomien. I tillegg kan en sirkulær økonomi øke sysselsettingen og gi nye arbeidsplasser knyttet til ombruk, reparasjon og materialgjenvinning. Det må legges til rette for at det skal være mer lønnsomt og enklere å gjøre dette både for næringslivet og i privat forbruk.

Norge er godt posisjonert til å lykkes innen flere verdikjeder som er viktig i en sirkulær økonomi. Det gjelder for eksempel for batterier. Her kan Norge spille en rolle i å utvikle systemer for ombruk og materialgjenvinning gjennom gode innsamlingssystem og behandlingsanlegg for kasserte batterier fra elbiler. Det må utvikles nye forretningsmodeller som gjør det attraktivt å leie framfor å eie. Det er behov for å tenke nytt og utvikle abonnementsmodeller som bidrar til en mer effektiv ressursutnyttelse.

Et viktig virkemiddel for å få en funksjonell sirkulær økonomi er EUs økodesignforordning der det stilles krav til bærekraftsegenskaper ved de fleste produkter. Det vil bidra til at den negative miljøinnvirkningen fra produkter reduseres gjennom hele livssyklusen. I dag mangler det informasjon om produkters og emballasjens materialbruk, produksjon og reparerbarhet. Merking med bruk av digitale produktpass som gir informasjon om

produktets klimaavtrykk blir viktig slik at forbrukerne kan bli i stand til å velge miljø- og klimavennlige produkter.

NITO mener:

- Det må stimuleres til at Norge blir i front i utvikling av produkter som er designet for holdbarhet, resirkulering og reparerbarhet.
- Det må innføres støtteordninger til utvikling av nye forretningsmodeller som gjør det gunstig å gjenvinne og resirkulere.
- Det er behov for en satsing som fremmer nye digitale plattformer som gjør det enklere å gjenbruke og dele ressurser.

4.4. Energi i endring

Norge er den største leverandøren av gass til Europa. Olje- og gassnæringen er en svært viktig del av norsk økonomi, og det er nærmere 200 000 direkte eller indirekte sysselsatte knyttet til petroleumsvirksomheten i Norge. Samtidig påvirkes det norske markedet av den raske omstillingen av energisystemene i Europa, der en stadig større andel av energien kommer fra fornybare kilder og lavkarbondresser.

Norge har gode muligheter til også å være en framtidig energileverandør. Norsk leverandørindustri har lang offshorekompetanse og erfaring med å utvikle avansert teknologi. Dette blir sentralt i framveksten av fornybarnæringene og Norge har her et konkurransefortrinn i utviklingen av nye grønne verdikjeder. Et voksende hydrogenmarked åpner for eksempel for at Norge kan bli en sentral aktør i utviklingen av en lønnsom verdikjede for både blått og grønt hydrogen med lave klimagassutslipp. Tilsvarende er det for utvikling av grønn og blå ammoniakk som framover kan få en betydelig rolle som et lavutslippsdrivstoff til bruk blant annet innen maritim sektor.

Også i Norge er etterspørselen etter kraft økende og det er ventet at vi om få år vil få et kraftunderskudd. Det er behov for et stort løft for å sikre tilgang på kraft slik at vi lykkes med elektrifisering av samfunnet og samtidig utvikler ny grønn industri. Vannkraften er vår viktigste energikilde og utgjør rundt 90 prosent av vår samlede kraftproduksjon. Tilgangen på regulerbar vannkraft har tjent oss godt og gitt rimelig og fleksibel kraft. Skal vi fortsatt ha dette konkurransefortrinnet kreves det opprustning og vedlikehold av eksisterende kraftverk, slik at vannkraften kan fortsette å levere pålitelig og ren energi også i framtiden. For å lykkes med det må det satses og tenkes nytt. Flomverk, som i utgangspunktet er bygget for å hindre oversvømmelser, kan for eksempel utnyttes til kraftproduksjon ved å ta i bruk nye innovative teknologier.

Både utbygging av fornybare energikilder og oppgradering av eksisterende systemer er en viktig forutsetning for å sikre at industrien og næringslivet har nok kraft. I tillegg er det avgjørende for å nå klimamålene. Utbygging av vindkraft på land er sentralt og er den billigste måten å bygge ny fornybar energi på. Vindkraft på land må bygges ut med lokal forankring og fortjeneste til de kommunene som stiller areal til disposisjon.

Norge som energinasjon har store muligheter til å skape ny industri til havs. Dette er viktig for norske arbeidsplasser og vår leverandørindustri som innehar verdensledende teknologikompetanse. Det må satses på havvind, solenergi, utbygging av fjernvarme og lokale løsninger som kan avlaste strømmettet.

Strømmettet er bindeleddet mellom produsenter og forbrukere av strøm, og er en forutsetning for industrivirksomhet, energiproduksjon og elektrifisering. Manglende nettkapasitet er allerede en flaskehals for etablering av nye virksomheter og kan bli et

alvorlig problem framover. Det norske transmisjonsnett er ikke dimensjonert for den grønne omstillingen og de behovene som følger med. Det må derfor legges til rette for mer kapasitet i elektrisitetsnettet og tilstrekkelig overføringskapasitet.

Det er et stort potensial for energieffektivisering i Norge, og det gjelder særlig i byggsektoren. Energieffektivisering av bygg er en varig investering som vil frigjøre kraft i energimarkedet. Med tiltak for energieffektivisering kan man skaffe mer kraft på en effektiv, lite konfliktfylt og miljøvennlig måte. Energikommisjonen har beregnet at det i 2030 er et potensial for energieffektivisering og lokal energiproduksjon på 25-41 TWh.

I overgangen til lavutslippssamfunnet vil vi trenge alle energiformer. Det er et behov for å utrede kjernekraft som mulig energikilde i det norske kraftsystemet. Kjernekraft har potensiale til å gi store mengder strøm med lave klimautslipp på lengre sikt. Det er viktig å få fram økt kunnskap og kompetansebygging på kjernekraft. Det er positivt at regjeringen har satt ned et ekspertutvalg som skal komme med en vurdering av ulike aspekter ved en eventuell framtidig etablering av kjernekraft i Norge. Det er behov for å utrede alle sider av kjernekraft, inkludert teknologisk utvikling, sikkerhet, statlig involvering, regulering, avfallshåndtering, forskning på thorium og tidsrammer for utbygging.

Energikommisjonen la fram sin rapport, "Mer av alt raskere", i februar 2023 (NOU 2023:3). Et flertall i Energikommisjonen går inn for at det bør være mål om minst 40 TWh i økt kraftproduksjon og minst 20 TWh i energieffektivisering innen 2030. Det vil gi et kraftoverskudd som også vil bidra til forsyningssikkerhet og priser som er konkurransedyktige.

NITO mener:

- Strømnettet må dimensjoneres for den strømmengden som kreves for at Norge skal nå klimamålene og for at norsk industri skal kunne omstilles til et lavutslippssamfunn.
- Konesjons- og søknadsprosessene må gjøres enklere og kapasiteten i saksbehandlingen må styrkes slik at både grundighet og rimelige tidsfrister innfris. Det gjelder både for nettutbygging og produksjon av energi.
- Det må sikres gode rammebetingelser for investering og utvikling av vannkraftverkene.
- Det må legges til rette for en bærekraftig utbygging og en langsiktig satsing på flere fornybare energikilder. Skattesystemet må utformes slik at det fremmer investeringer i fornybar energi.
- Verdiskapingen som gjøres ved utbygging av fornybar kraft må også komme vertskommunene og fellesskapet til gode.
- Det må legges til rette for en havvindsatsing der regjeringens ambisjon om å tildele areal tilsvarende 30 000 MW innen 2040 legges til grunn. Den økonomiske risikoen ved utbyggingen av de første havvindprosjektene på norsk sokkel må reduseres.
- Støtteordninger gjennom ENOVA må skales opp for å fremme utvikling av hydrogen- og ammoniakkprosjekter.
- Det må satses på målrettede virkemidler som stimulerer til energisparing i industrien, i bygg, i husholdningene og i generelt forbruk. Energieffektivisering i eksisterende bygningsmasse må stimuleres gjennom flere og enklere støtteordninger fra ENOVA.
- Krav til installering av solcelleanlegg på nybygg må vurderes.
- Det må satses på grønne og bærekraftige energiformer og teknologinøytralitet må ligge til grunn. Det er behov for økt forskning og kompetansebygging på kjernekraft, og kjernekraft må vurderes som en del av energimiksen.

5. Infrastruktur og digitalisering

Infrastruktur er en bærebjelke i samfunnsutbyggingen og en grunnleggende forutsetning for bærekraftig økonomisk vekst og økt velferd. En godt utbygd infrastruktur og bruk av teknologiske nyvinninger er vesentlige for å realisere omstillingen til lavutslippssamfunnet.

Infrastruktur omfatter alt fra samferdselssystemer og digitale plattformer til energiforsyning. Vedlikehold og utvikling av eksisterende infrastruktur, og utbygging av ny, krever betydelige investeringer og kompetanse. Omstillingen til lavutslippssamfunnet og den generelle digitalisering av samfunnet stiller store krav til oss. Det endrer måten arbeidslivet organiseres på og hvordan vi jobber.

5.1. Samferdsel og utbygging

Samferdselssektoren inkluderer vei, luftfart, sjøfart og jernbane. Utvikling av disse sektorene krever en langsiktig, forutsigbar, helhetlig og framtidsrettet politikk som sikrer vedlikehold, miljø, areal og natur.

Det er i dag et stort etterslep på vedlikehold på alle samferdselsområder. Prioritering av oppgradering av eksisterende infrastruktur gir sikkerhet og effektivitet, og er kritisk for å håndtere ulike typer risiko.

Integrering av grønne teknologier i samferdselsprosjekter, som for eksempel elektrifisering av transportmidler og utvikling av smarte transportsystemer, er viktig for å få mer klima- og miljøvennlige løsninger.

Finansieringsmodeller for infrastrukturutvikling må ta høyde for utvikling av reserveløsninger og nødberedskapstiltak. Dette krever offentlig finansiering og ansvarliggjøring på alle nivåer for å sikre en bærekraftig og inkluderende infrastrukturutvikling.

NITO mener:

- Beskyttelse av naturområder, landbruksvern og energieffektivitet må legges til grunn i planleggingen før nye samferdselsprosjekter iverksettes.
- Det må settes krav om økt samordning og effektiv ressurs- og arealbruk i samferdselsprosjekter ved å utnytte eksisterende infrastruktur bedre.

5.2. Vann og avløp

Vann- og avløpssektoren står overfor betydelige utfordringer som følge av høye lekkasjerater i vannforsyningssystemet og stort etterslep på vedlikehold av ledningsnett. Dette fører til sløsing av ressurser, helserisiko ved forurensning av drikkevann og svekker beredskapen. Skjerpet rensekrav som følge av nytt EU-avløpsdirektiv vil også trolig innebære økte kostnader og behov for kompetanse framover. Samtidig er det mangel på ingeniører med vann- og avløpskompetanse.

Kjente, moderne metoder innen lekkasjesøk og rørfornyelse har stort potensial til å redusere utgifter og muliggjøre at etterslep tas igjen. Spesielt mange små kommuner sliter med å få tak i kompetent arbeidskraft. Fagmiljøene i mange kommuner er for små, og sliter med å rekruttere og beholde ingeniører og teknologer. Mer regionalisering, med større enheter som henter ut stordriftsfordeler kan være en løsning.

Produksjon og distribusjon av rent vann er avhengig av strøm og digitale systemer. Det understreker behovet for robuste beredskapsplaner og reservevannforsyning. Dette er

avgjørende for å håndtere sårbarhetene mange norske drikkevannskilder står overfor, samt utfordringene med å finne tilgjengelige alternative kilder.

Klimaendringer vil føre til mer ekstremvær, særlig i form av mer nedbør. Dette krever klimatilpasning, og mer kartlegging av lekkasjer og farlige områder som følge av økt nedbør. Avløpssystemet må dimensjoneres for å kunne håndtere dette, og det må tas hensyn til håndtering av overvann tidlig i planprosesser for å minimere skaderisiko.

NITO mener:

- Etablering av støtteordninger der kommuner kan motta statlige midler til oppgraderingsprosjekter må utredes.
- Hvordan selvkostprinsippet kan endres for å muliggjøre mer investering og innovasjon i vann og avløpssektoren må utredes.
- Det må etableres flere ingeniørstudieplasser innen vann- og avløp.

5.3. Digital infrastruktur

Den digitale og den grønne omstillingen skjer parallelt, og gir en dynamikk som kan akselerere overgangen til lavutslippssamfunnet. Et eksempel er når ny teknologi tas i bruk for å optimalisere energiforbruk.

Det er viktig for næringsutvikling at hele landet har tilgang på god digital infrastruktur, og fysisk infrastruktur som understøtter den. For eksempel bredbånd med god kapasitet, datasentre og lignende. Infrastrukturen må kontinuerlig oppgraderes og videreutvikles i tråd med nye sikkerhetskrav og teknologi som gir lavere klimagassutslipp.

Det er knapphet på ingeniører, særlig IKT-ingeniører. Å ha nok kompetent arbeidskraft er viktig for å kunne følge den digitale omstillingen i verden, samt redusere sårbarheter i den digitale infrastrukturen. Kompetansen som kreves for å bygge sikker infrastruktur har betydelige fellesnevne på tvers av de ulike sektorene, derfor er det viktig å jobbe tverrsektorielt.

NITO mener:

- Videreutvikling av et landsdekkende, redundant og robust bredbåndsnett må prioriteres.
- Det må etableres flere ingeniørstudieplasser innen IKT.
- Nye datasentre må bygges nær der strøm og naturlig kjøling er tilgjengelig, og med tilstrekkelig kapasitet til å dekke nasjonale behov innen KI og digitalisering.

5.4. Digitalisering

Økt digitalisering krever mer kompetanse, datasikkerhet og et sterkere personvern. I tillegg til behovet for kompetente ingeniører og teknologer, er det viktig å øke den digitale kompetansen ellers i befolkningen. Det er nødvendig for å kunne delta i digitaliseringen, men også for å ivareta sikkerheten og bekjempe digitale trusler.

Digitale rettigheter, som sikring av data, personvern og rettigheter til egne data, må utvikles i møtet med ny teknologi. Alle virksomheter må sørge for god digital sikkerhet, informasjonssikkerhet og reserveløsninger. For eksempel kan sårbarheten øke i helsesektoren hvis gode systemer ikke er på plass for å ivareta pasientdata.

Den teknologiske utviklingen og digitaliseringen byr på mange spennende nyvinninger. Tilgang og deling av offentlige data er viktig for innovasjon og tjeneste- og

næringsutvikling. Tilgang på gode data er også en forutsetning for å utnytte potensialet som ligger i kunstig intelligens (KI) og maskinlæring.

KI utvikles raskt, og mulighetene for framtiden er store. KI kan automatisere oppgaver, øke produktiviteten og forbedre presisjonen i dataanalyse, noe som sparer tid og ressurser. Samtidig byr teknologien på utfordringer. Raskere databehandling kan føre til mer overvåking, både i samfunnet og på arbeidsplassen. Algoritmestyrte ledelse er et eksempel. Dette kan sette personvern, privatliv og eierskap til data under press, og dermed skape avstand mellom myndigheter, arbeidsgivere og befolkningen. Dette utfordrer den norske tillits- og nærhetsbaserte samfunnsmodellen. Vi må sørge for å balansere teknologisk innovasjon med etiske hensyn og ansvarlig bruk. Målet er ansvarlig bruk av KI som bevarer viktige samfunnsverdier. En annen utfordring er risikoen for tap av arbeidsplasser eller manglende nødvendige ferdigheter. De som ikke tilegner seg kompetanse i bruk av KI, kan komme til å falle bakpå, ettersom slike ferdigheter blir stadig mer avgjørende i et teknologiavhengig arbeidsmarked.

Etter hvert som digitalisering griper inn og overtar oppgaver, er det viktig å huske at Norge fortsatt har for få hoder og hender. All digitalisert effektivisering må derfor skje gjennom gode omstillingsprosesser, involvering av tillitsvalgte og tilbud om etter- og videreutdanning.

NITO mener:

- Det må på plass en gratis offentlig eID som gir innbyggere tilgang til alle offentlige tjenester
- Det må iverksettes tiltak for å sikre befolkningens rettigheter og personvern i møte med ny teknologi.
- Myndighetene må få mulighet til å føre mer kontroll på tilgang til samfunnskritiske registre og bruk av sensitive data.
- Det offentlige må stille krav til gjenytelser når det private utnytter offentlige data til ulike formål.
- Når KI innføres må arbeidslivets parter involveres slik at arbeidstakernes rettigheter ivaretas når effektiviseringsgevinst skal stipuleres og forsøkes realisert. AML §8-2 må brukes aktivt for å sikre arbeidstakernes rettigheter når arbeidsorganisering eller -omfang endres, og når det vil skje oppgaveglidning fra menneske til maskin.
- KI skal effektivisere produksjon og tjenester og styrke norsk arbeidskraft, men ansvarlig og etisk innføring og bruk må sikres gjennom trepartssamarbeidet.

6. Sikkerhet og beredskap

Totalberedskapskommisjonen definerer beredskap som «planlagte og forberedte tiltak som gjør oss i stand til å håndtere uønskede hendelser slik at konsekvensene blir minst mulig.» Samfunnssikkerhet defineres som «samfunnets evne til å verne seg mot og håndtere hendelser som truer grunnleggende verdier og funksjoner og setter liv og helse i fare. Slike hendelser kan være utløst av naturen, være et utslag av tekniske eller menneskelige feil eller bevisste handlinger.»

Innbyggernes sikkerhet er en av statens viktigste oppgaver. Den geopolitiske situasjonen, et endret trusselbilde og et samfunn i stadig endring, krever at myndighetene tar effektive grep og treffer beslutninger raskere.

I dag er Norge ikke godt nok rustet, og det må kartlegges hvordan Norge kan omstille seg raskt i en krisesituasjon med både riktig personell og kompetanse.

Vi må ha en «føre-var»-tilnærming til sikkerhets- og beredskapsarbeidet. Et godt samspill mellom sivil og militær beredskap er essensielt for å sikre at vi er rustet når krisen inntreffer. Offentlig sektor og private aktører må etablere gode og tydelige avtaler om samarbeid. Ansvarsfordelingen mellom ulike aktører må være tydelig, og det må etableres gode rutiner for øvelser, erfaringsoverføring og generelt samarbeid på tvers av geografi, sektor og virksomheter. I en tid med nye utfordringer for samfunnssikkerheten og beredskapen, er det viktig å tydelig plassere ansvaret for disse oppgavene for å sikre effektive tiltak og ivaretagelse av samfunnsansvaret.

Framover vil det være behov for å styrke både det sivile og militære beredskaps- og sikkerhetsarbeidet. Norges motstandskraft må være forberedt og tilpasses den løpende sikkerhetssituasjonen.

NITO mener:

- Myndighetene må sørge for en helhetlig oversikt og koordinert ansvarsfordeling, for å styre norsk sikkerhet og beredskap.

6.1. Militær beredskap

Det norske forsvarets jobb er å sikre et fritt og fredelig Norge. Krigen i Ukraina, situasjonen i Midtøsten, angrep mot sjøfart og infrastruktur, og et økende omfang av cyber- og etterretningstrusler, er eksempler på kompliserende faktorer i dette arbeidet.

Vi må sørge for at det norske samfunnet er rustet for en ny sikkerhetspolitisk hverdag. Dagens geopolitiske situasjon har synliggjort forsvarssektorens rolle og behovet for økte rammer. Hele sektoren må styrkes i tiden framover.

Den økende usikkerheten i verden understreker viktigheten av vårt medlemskap i NATO og tilsier samtidig at landene i Europa må ta større ansvar for egen sikkerhet. Norge må videreutvikle det militære samarbeidet med EU og øvrige allierte utenfor NATO, samtidig som vi tar ansvar for egen kapasitetsøkning.

Ifølge Nasjonal Sikkerhetsmyndighet vil styrkeforholdet mellom land og aktører defineres av hvem som har forsprang innen teknologi, strategiske oppkjøp, eierskap, forsyningslinjer, forskning og utvikling. Forsvarsindustrien, både i Norge og i EU, har fått en kraftig oppblomstring siden starten av Russlands angrepskrig mot Ukraina. Norsk forsvarsindustri er preget av høyteknologiske arbeidsplasser, og er avhengig av kompetanse og kapasitet, både fra offentlig og privat sektor, for optimal ressursutnyttelse. Det er viktig å etablere gode samarbeidsavtaler som sikrer norsk forsvarsindustri tildelinger, både ved nasjonale og internasjonale anskaffelser.

Norske myndigheter må kontrollere tilgangen til informasjon om norsk forsvarsmateriell, og teknologien dette bygger på. Det er viktig at informasjonen ikke kan misbrukes av aktører med andre hensikter enn å sikre og forsvare Norge. Bruk av teknologi og materiell som er utviklet av aktører i andre land, kan i verste fall gjøre oss sårbare, for eksempel dersom verdensbildet og allianser endrer seg og det oppstår en konflikt.

Forsvarssektoren må framover få økte midler, ressurser og kapasitet, slik langtidsplanen for forsvarssektoren legger opp til. Behovet for økning i personell er betydelig, og det må legges opp til parallell kapasitetsøkning i støttefunksjoner, bygg og anlegg, og materiell.

NITO mener:

- Norsk teknologi og kompetanse må så langt som mulig benyttes i nyanskaffelser av militær teknologi og utstyr, inkludert våpen og våpensystemer.

- Myndighetene må sikre gjenkjøpsavtaler med allierte ved anskaffelser i forsvarssektoren.

6.2. *Sivil beredskap*

Det er viktig at det norske samfunnet er godt forberedt, og at den sivile beredskapen i offentlig og privat sektor kan agere raskt, når kriser eller hendelser inntreffer. Dette krever innarbeidede beredskapsplaner, mer øving og fungerende systemer. Planene for hvordan dette skal løses må være kjent og innarbeidet hos alle aktører med samfunnskritiske funksjoner i Norge.

Det må utarbeides planer som sikrer operativ drift, både digitalt og analogt, for samfunnskritiske transportsystemer, transportårer og infrastruktur, som for eksempel IKT, vann og energi.

Tilstanden og dekningsgraden til dagens tilfluktsrom er ikke optimal. Vedlikeholdet er mangelfullt, og dekningsgraden er på kun om lag 45 prosent av befolkningen. Årsaken er Stortingets beslutning om midlertidige byggestopp av nye tilfluktsrom fra 1998. NITO mener byggestoppen må opphøre, og at lovkravet om tilstrekkelige tilfluktsrom må følges opp med ressurser, en plan for vedlikehold, og oppgradering og nybygging av tilfluktsrom.

Hver enkelt virksomhet må ha et bevisst forhold til sin betydning for samfunns- og forsyningssikkerheten, og identifisere forhold som kan true virksomhetens drift. Risiko- og sårbarhetsanalyser må gjennomføres med riktig kompetanse, slik at beslutninger og prioriteringer baseres på et mest mulig korrekt kunnskapsgrunnlag. Det må innføres forpliktende rutiner for sikkerhet, beredskap og jevnlig øving hos alle aktører i alle ledd. Det må også øves på samarbeid på tvers av sektorer og mellom aktører slik at man kan redusere responstiden og heve kvaliteten.

Arbeidslivet og trepartssamarbeidet er en viktig arena for sikkerhets- og beredskapsarbeidet. Tillitsvalgte er viktige ressurser i bedriftenes beredskapsarbeid og må inkluderes tettere underveis.

En forutsetning for god sikkerhet og beredskap er tilgang på nok bemanning med riktig kompetanse. Framover er det blant annet stort behov for kompetanse som kan redusere sårbarheter i ny teknologi. Vi må derfor ha gode rutiner for å rekruttere og beholde personell med samfunnskritisk kompetanse. Virksomheter må ha på plass gode reserveløsninger som ikke går på kompromiss med nasjonal sikkerhet.

Et godt samarbeid mellom nødetatene er viktig i det sivile beredskapsarbeidet. Samarbeid og øving mellom etatene og sammen med andre aktører i totalberedskapen må videreutvikles, spesielt med forsvarssektoren. For å styrke den sivile beredskapen ytterligere må det etableres tydeligere ansvars- og rollefordeling.

God helseberedskap er essensielt, både for sivile og militæret. Her spiller helsesektoren en viktig rolle. Vi må for eksempel sikre et velfungerende nordisk og europeisk samarbeid om helseberedskap for å ivareta tilgang på personell og kompetanse i helsevesenet ved kriser. Etablering av en nasjonal satsing på legemiddelproduksjon er positivt, og Norge må ha en målsetning om å være selvforsynt på blod- og plasmaprodukter.

Nasjonale sikkerhetsbehov må ivaretas i alle anskaffelser som påvirker nasjonal sikkerhet og beredskap. NITO mener myndighetene må undersøke videre og komme med konkrete tiltak for å sørge for tilstrekkelig screening av norske virksomheter som faller utenfor sikkerhetsloven. Det må etableres et system for å sikre at bedrifter som er viktige for nasjonal sikkerhet eller med stor militær og strategisk betydning forblir norske. Videre

må det etableres systemer for å sikre at salg av bedrifter, varer, tjenester og eiendommer med strategisk eller militær betydning ikke er i strid med sikkerhetspolitiske interesser.

Dagens geopolitiske situasjon, kombinert med en akselererende teknologiutvikling og digitalisering, og nye trusler som hybrid krigføring og cyberangrep, legger press på det norske samfunnet. Norske offentlige skyløsninger kan bidra til både lokal verdiskaping og sikker lagring av data. Kritiske digitale tjenester må plasseres i sikre datasentre og drift av samfunnskritiske funksjoner må legges til servere fysisk plassert i Norge og være underlagt norsk lov. Dette for å sikre hvem som har tilgang til dataene og informasjonen, og begrense risikoen for misbruk.

Kontinuerlig beredskapsarbeid er viktig. Gode og godt kjente beredskapsplaner, bevisstgjøring, sikring av kritisk infrastruktur og styrking av nasjonal sikkerhets- og beredskapskompetanse øker motstandskraften og gjør det norske samfunnet bedre forberedt i møte med framtidige kriser.

NITO mener:

- Kritisk infrastruktur må underlegges sikkerhetsloven, samtidig må myndighetene sørge for at dette ikke svekker arbeidstakernes grunnleggende rettigheter etter lov- og avtaleverk.
- Myndighetene må sørge for at vi ikke mangler kompetanse av betydning for vår samfunnssikkerhet og beredskap.
- Det må etableres tydelige ansvars- og rollefordeling mellom nødetatene og forsvarssektoren i det sivile beredskapsarbeidet.
- Screening av virksomheter som faller utenfor sikkerhetsloven må ivaretas bedre.
- Beredskapsplaner må inkludere alt personell som har en virksomhetskritisk funksjon.
- Det må innføres distribuerte og rullerende lager for kritiske varer og råmaterialer.
- Norge må ha en nasjonal plan for blod- og laboratorieberedskap.
- Myndighetene må fasilitere møtearenaer for øving på beredskapssamarbeid.

7. Offentlig tjenesteproduksjon og helsetjenester

Kvaliteten på offentlig tjenesteproduksjon og helsetjenester skal være høy, og ressursene må forvaltes på best mulig måte. Ved finansiering av tjenesteproduksjonen gjennom egenandeler og egenbetaling skal formålet ikke være å skape overskudd, men å finansiere faktiske kostnader og videreutvikling av tjenesten. Ingeniørenes kompetanse er avgjørende for å ivareta tjenestene og utvikle kvaliteten, slik at oppgavene løses på best mulig måte. Det vil være en utfordring å få nok personell og rett kompetanse i årene framover.

NITO er for en sterk offentlig sektor. Med en stadig aldrende befolkning og mindre økonomisk handlingsrom må ressursene prioriteres i tett samarbeid med fagkompetanse for å sikre helhetlige og kvalitativt gode tjenester. En effektiv og god offentlig tjenesteproduksjon og helsetjeneste er viktig. Effektivisering må skje gjennom målrettede prosesser og effektivitetsmål, og ikke ved flate, uprioriterte kutt i budsjettene uten analyser av hvor og hvordan det er rom for å spare.

Mange tjenester er avhengige av hverandre, og offentlig sektor har et tett samspill med privat næringsliv om tjenester og utvikling av disse. I noen tilfeller, for eksempel innen helse tilbyr offentlige, ideelle og private til en viss grad de samme tjenester.

7.1. Samfunn og sektorer i endring

Nok personell med riktig kompetanse på rett plass er helt avgjørende for å ivareta kvaliteten på tjenestene og arbeidsmiljøet.

Fagpersoner må ha nødvendig handlingsrom for å løse oppgavene best mulig. Sterke fagmiljøer og tverrfaglig samarbeid kan fremme innovasjon og er viktige for å kunne levere kvalitativt gode tjenester. Sterke fagmiljøer kan også bidra til at ingeniørens faglige vurderinger i større grad hensyntas. Robuste fagmiljøer bidrar i tillegg til å tilby attraktive arbeidsplasser slik at kompetanse kan rekrutteres og beholdes. Divisjonalisering av statlige etater er en trend, og kan være utfordrende for kompetansemiljøene som splittes geografisk.

Ulike sektorer har ulike utfordringer knyttet til konkurranseutsetting og privatisering. Det skal ikke gå på bekostning av lønns- og arbeidsvilkår, tilgangen til fagkompetanse i offentlig sektor eller svekke kvaliteten på utførelsen av tjenestene. Konsekvensene for tjenestenes kapasitet og sårbarhet må utredes.

I tett samspill med fagkompetansen har digitalisering og bruk av ny teknologi en sentral rolle for å løse sektorens oppgaver, og endringstakten økes gjennom ny teknologi og digitale løsninger. Det kan øke kvalitet og bredde på tjenestene og kan frigjøre en del personellressurser til andre oppgaver. En forutsetning er at de ansattes kompetanse løftes parallelt. Private leverandører er viktig for utvikling og innovasjon, men det krever domene- og integrasjonskompetanse.

De offentlige virksomhetene må være en viktig premissgiver for digitaliseringen av egen virksomhet, og ha økonomisk handlingsrom i digitaliseringsprosessen av egne tjenester. For å styre digitaliseringen og integrere digitale løsninger i de interne virksomhetsprosessene, må virksomheten ha tilstrekkelig kompetanse, eller få tilgang til kompetanse gjennom sentrale kompetansemiljøer.

NITO mener:

- For å rekruttere og beholde personell og fagkompetanse i offentlig sektor er det viktig å sørge for at ansatte får oppgaver som står til forventningene, opplever medbestemmelse, har karriereveier og tilgang til etter- og videreutdanning og at de verdsettes og kompenseres.
- Fagmiljøene må være store nok til både å dekke bredden av oppgaver, ha ingeniører med praktisk forståelse for sitt fagfelt og gi rom for spesialisering av medarbeidere og kompetansemiljøer.
- Konkurranseutsetting må ikke svekke kravet til utførelsen og kvaliteten på tjenestene, arbeidstakeres rettigheter og kompetansemiljøer.
- Offentlige virksomheter må inneha tilstrekkelig kompetanse og økonomi til å ivareta virksomhetens behov i dag og i framtiden.

7.2. Bærekraftige offentlige innkjøp

Innkjøpsmakten i offentlig sektor er stor. Offentlige innkjøp må skje fra virksomheter som har anstendige lønns- og arbeidsvilkår. Det er viktig med solid innkjøps- og bestillerkompetanse for å sikre at offentlig sektor setter gode premisser for sine anskaffelser og bidrar til et seriøst arbeidsliv der kvalitet, bærekraft og mer miljøvennlige innkjøp er innarbeidet. Offentlige innkjøpskontrakter må inneholde krav til lærlinger på arbeidsplassen der hvor det er relevant.

Operativ ekspertise er en av suksessfaktorene når større offentlige enheter gjør anskaffelser. De sentrale aktørene må rigges for å hjelpe de mindre miljøene uten samme kapasitet som de store, kvalifiserte miljøer. Tverrfaglighet må vektlegges for å sikre ingeniørfaglige perspektiver, der dette er nødvendig for å sikre kvalitativt gode tjenester.

Ved utforming av kravspesifikasjoner og innkjøp av teknologi og annet utstyr må ansattes teknologikompetanse benyttes for å sikre best mulig kvalitet og funksjonalitet.

Tverrsektoriell involvering må også ivaretas. I forbindelse med anbudprosesser og offentlige innkjøp må kvalitet vektes høyere enn i dag i forhold til pris.

I 2024 utgjør innkjøp av varer, tjenester og bygge- og anleggstjenester totalt om lag 740 milliarder kroner årlig i offentlige anskaffelser. Av de kommunale budsjettene er 37 prosent knyttet til offentlige innkjøp. I regelverket for offentlige anskaffelser ligger det både en plikt og en mulighet til å bruke innkjøpsmakten i det offentlige mer aktivt. EU/EØS-regelverket åpner for at offentlige innkjøp kan brukes som et virkemiddel til å påvirke samfunnsutviklingen i riktig retning. I 2023 ble det norske regelverket for offentlige anskaffelser endret slik at hovedregelen nå er at klima- og miljøhensyn skal vektes med minimum 30 prosent. I tillegg legger Norgesmodellen føringer som skal hindre arbeidslivskriminalitet og sosial dumping i offentlig anskaffelser.

EØS-avtalens forbud mot offentlig støtte til næringsliv har mange unntak, og gir et betydelig handlingsrom. Innen skipsfarten har for eksempel mange offentlig anbud forsvunnet ut av landet. Dette gjør at Norge går glipp av ringvirkningene som følger av norsk verdiskaping.

NITO mener:

- Offentlige virksomheters bestillerkompetanse må styrkes slik at kvalitetskrav og kriterier for klima, miljø og bærekraft etterleves og virksomhetenes behov ivaretas.
- Ved inngåelser av kontrakter må det offentlige bruke handlingsrommet i loven om offentlige anskaffelser i EØS-avtalen.
- Det må etableres en ekspertenhet for offentlige anskaffelser med kompetanse på teknologi og EØS, som kan bistå til at handlingsrommet i regelverket utnyttes bedre for norske bedrifter.
- Sentrale aktører som KS, Statens innkjøpskontor og Sykehusinnkjøp HF må styrke sin kompetanse til å bistå mindre offentlige enheter med gode anskaffelsesprosesser.

7.3. Generalistkommuner og interkommunalt samarbeid

Offentlige beslutninger og oppfølgingen av disse bør ligge nærmest mulig innbyggerne i saker som ikke er av nasjonal interesse eller ikke har et klart behov for nasjonal koordinering.

Større kommuner vil ha bedre forutsetninger for å løse mange av de utfordringene flere kommuner i dag står overfor. Det må samarbeides interkommunalt for å løse oppgaver over kommunegrenser, og gjerne i faste konstellasjoner for å begrense usikkerhet og byråkrati.

NITO mener:

- Det er viktig å bevare prinsippet om generalistkommunen, blant annet for så sikre alle innbyggere samme rettigheter til å påvirke hvilke tjenester som tilbys, kvaliteten på disse, og muligheten til å stille de folkevalgte ansvarlig.
- Interkommunalt samarbeid eller kommunesammenslåing må vurderes der det er hensiktsmessig, og spesielt der fagmiljøene er små.

7.4. Sentrale utfordringer i helse

En sterk offentlig helsetjeneste er avgjørende for å sikre alle tilgang til helse- og omsorgstjenester, på like vilkår og uavhengig av den enkeltes betalingsevne. Private og ideelle helsetjenester er et viktig supplement til den offentlige tjenesten, og et sentralt bidrag i en felles nasjonal beredskap.

Helsetjenesten må være helhetlig, med tverrfaglige felles team på tvers av nivåene. Bærekraft i tjenestene sikres gjennom mer behandling og oppfølging i primærhelsetjenesten, at tjenestetilbud flyttes hjem til pasienten og at forebyggende helsetiltak prioriteres. I takt med økt oppfølging i primærhelsetjenesten må også kompetansen følge med. Fagkompetanse og tverrfaglig samarbeid kan redusere overrekvirering av tjenester. Overforbruk av laboratorie- og radiologiske tjenester er en utfordring for helsesektorens økonomi og bærekraft. Det er viktig å ta kloke valg ved ressursbruk, og nytteverdien av helsetjenester må vurderes opp mot kostnadene. I tillegg må det implementeres gode digitale løsninger med sikre, nasjonale databaser. NITO skal arbeide for å bli involvert i viktige politiske avgjørelser vedrørende helsepolitikk og arbeide for å møte utfordringene i helse.

Det er behov for å beholde sykehus i hele landet, også som en del av beredskapen. Nye sykehusbygg må ha plass til kjernevirksomheten. For lite areal og manglende fleksibilitet i nye sykehusbygg er en utfordring for å kunne utdanne personell, ha plass til utstyr og ivareta arbeidsmiljøet. Drift og vedlikehold av sykehusbygg og pasientbehandling kan ikke ha samme bevilgning.

Det er viktig at det sikres gode helsetjenester med kompetent personell i alle deler av landet. Mens noen helsetilbud ikke kan digitaliseres, vil innbyggerne gjennom digitalisering av andre helsetilbud, kunne tilbys en mer likeverdig tjeneste og behandling, uansett hvor i landet de bor.

NITO mener:

- Fagkompetansen må være til stede når oppgaver flyttes fra spesialist- til primærhelsetjenesten.

7.4.1 Nok personell med riktig kompetanse i helsesektoren

Helsesektoren er avhengig av ingeniører og teknologer på alle nivåer. De har avgjørende kompetanse for helsetjenesten og er nødvendige for at teknologiske løsninger raskere kan implementeres. Behovet øker i takt med innføringen av ny teknologi. Lønnsnivået og statusen til disse gruppene må heves. Lønn som virkemiddel for å beholde og rekruttere må legitimeres i den offentlige helsetjenesten. Lønns- og arbeidsvilkår er en viktig konkurranseparameter for private aktører.

For å sikre samfunnets behov og den faglige forsvarligheten er det viktig at mindre yrkesgrupper som er sentrale for virksomheten omfattes når bemanning planlegges. Erstattes autorisert personell med uautorisert personell får det konsekvenser for kvalitet og sikkerhet. Det er et udekket behov for bioingeniører, medisinsk teknisk og teknologisk personell, ortopediingeniører og IKT-ingeniører og det må sikres tilgang på disse gruppene. Dette kan gjøres ved økt utdanning og bedre finansiering av disse studiene. Det må bevilges midler slik at helsesektoren kan ta i bruk og utvikle digitaliseringsmulighetene.

Teknologisk og digital kompetanse og evne til tverrfaglig samarbeid må styrkes i utdanningsløpet og for alle som arbeider i helsesektoren. Arbeidsgiver må legge til rette for etter- og videreutdanning og ha kompetanseplaner for den enkelte, og det må gjelde alle yrkesgrupper på sykehusene. Tjenestene må videreutvikles i takt med morgendagens teknologiske muligheter og befolkningens behov, der personell og digitale ressurser benyttes best mulig. Arbeidsforholdene må tilrettelegges slik at både kompetanseutvikling og daglig drift kan sikre at arbeidsmiljøloven overholdes og medisinsk forsvarlighet ivaretas.

NITO mener:

- Det må lages forpliktende, nasjonale planer for å utdanne, rekruttere, utvikle og beholde kvalifisert kompetanse i helsesektoren.
- Samarbeid mellom utdanningsinstitusjonene og arbeidsliv må styrkes for å sikre tilstrekkelig antall eksterne praksisplasser av god kvalitet, med god finansiering.
- Autorisasjon er en viktig ordning for å ivareta faglig forsvarlighet og kvalitet.
- Det må på plass gode finansieringsordninger som tilrettelegger for samarbeid mellom helseforetakene, sykehusene, utdanningene og næringslivet om etter- og videreutdanning.

7.4.2 Helseteknologi og digital samhandling

Helseteknologi og digitale løsninger er viktige for å oppnå bedre ressursutnyttelse og høyere kvalitet i pasientbehandlingen. Kunstig intelligens blir et stadig viktigere verktøy. Tilgjengelige helsedata er av stor betydning for forskning, næringsutvikling og den enkelte innbygger. Innen helsetjenestene må det være fokus på videreutvikling av velferds- og smartteknologier, som gjør den enkelte mindre avhengig av hjelp fra andre. Samtidig må instrumenter som letter arbeidstrykket prioriteres. Framtiden til helsetjenesten er bygget på teknologi og IKT. Likevel er det et stort etterslep på investeringer og vedlikehold av medisinsk teknisk utstyr.

Ingeniørene og teknologene som utvikler teknologien må arbeide tett på helsepersonellet i klinikkene og primærhelsetjenesten. Faglig og etiske kompetanse til å ta godt overveide beslutninger ved utvikling og bruk av ny teknologi er viktig. Gode, tilpassede digitale løsninger må ivareta både behovet for tilgang til opplysninger for behandlende personell, informasjonssikkerhet og personvern.

NITO mener:

- Det må bevilges nok midler til investering og vedlikehold av medisinsk teknisk utstyr.
- Digitalisering bør legge til rette for digitale konsultasjoner med helseteam og fagspesialist fra helseforetak eller sykehus.
- Det må tilrettelegges for deling av data mellom ulike helseforetak eller sykehus og mellom primær- og spesialisthelsetjenesten i henhold til lover og regler.
- Helsetjenesten må ha et særlig fokus på informasjonssikkerhet og personvern, og et kontinuerlig fokus på sikkerhetskultur.